

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ
ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

ФИЛОЛОГИЯНИНГ УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

**ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

ISBN 978-9943-4889-2-2

9 789943 488922

Жиззах - 2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

**АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

**“ФИЛОЛОГИЯНИНГ
УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ”
МАВЗУСИДАГИ**

**ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
(1-5-шубалар)**

ЖИЗЗАХ-2021

уўк: 821.512.133
КБК: 83.3(5Ў)

Мазкур тўплам Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институтида 2021 йил 25 ноябрь кунини Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 2 мартдаги 78-Ф сон фармойиши билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Халқаро ва Республика илмий ва илмий-техник анжуманлар режасига киритилган Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институти ўзбек тили ва адабиёти факультети, ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси кафедраси томонидан ташкиллаштирилган “Филологиянинг умумназарий масалалари” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари асосида тайёрланди.

Тўплам адабиётшунос олимлар, изланиш олиб бораётган ёш тадқиқотчилар ва ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари ҳамда магистрлар учун мўлжалланган.

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

ЖДПИ доценти, ф.ф. номзоди **Нодира Соатова Исомиддиновна**
ЖДПИ доценти, ф.ф. номзоди **Сурайё Эшонқулова Исомиддиновна**

Бош муҳаррир:

Ўзбек тили ва адабиёти факультети декани, ф.ф.номзоди
доц. в.б. **Сунатулла Сойипов**

Масъул муҳаррир:

Ўзбек адабиёти ўқитиш методикаси кафедраси мудири, ф.ф. доктори, проф.в.б.
Шоира Дониярова

Тақризчилар:

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири, ф.ф. доктори,
проф. в.б. **Усмонжон Қосимов**

Ўзбек адабиёти ўқитиш методикаси кафедраси доценти в.б., ф.ф.ф.д.
(PhD) **Дилнавоз Салимова**

Ўзбек адабиёти ўқитиш методикаси кафедраси катта ўқитувчиси, ф.ф.ф.д.
(PhD) **Паризод Туропова**

Ушбу тўплам Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институти Илмий-техник кенгаши (4-сонли баённомаси, 30 ноябрь 2021 йил) қарори асосида нашрга тавсия этилди.

ISBN 978-9943-4235-3-8

© Жиззах ДПИ, 2021

ифодалайди. Қаҳрамон табиатидан, унинг ҳатто ўз қора меҳнатидан ҳам завқлана билиш хусусиятини очиб бериш ва сажъ услуби оҳангдорлик даражасини ошириш учун хизмат қилувчи сўз санъати бўлиб қолмаслиги учун талқинда лирик прозага мурожаат этади.

Романнинг эстетик архитектуроникасининг яна бир бадий хусусиятларидан бири – лирик проза унсурларининг намоён бўлишидир:

«Чўлпон юлдуз пойида қулоқ қоқади. Чўлпон юлдуз пойида сажда этади». [3, 5-б.]

Лирик кайфият, эмоционал кўтаринкилик, қаҳрамоннинг табиат билан уйғунлиги китобхон қалбида ҳам гўзал туйғуларни уйғотади. Соф лиризм руҳидаги насрий матн ўзидан олдинги ўринларда келган ритмик поэтик матнни моҳиятан тўлдиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Саид Аҳмад. Саримсоқов Б. Ўзбек адабиётида сажъ. –Т.: Фан, 1978. Эпитет ўрнида. 4-бет.
2. Саримсоқов Б. Ўзбек адабиётида сажъ. –Т.: Фан, 1978. 152 б. 18-бет.
3. Тоғай Мурод. Отамдан қолган далалар: Роман. –Т.: Шарқ, 1994. - 272 б.
4. Қосимов У. Ҳозирги замон ўзбек адабиётида Тоғай Мурод ижоди. –Т.: Ёзувчи, 1997. 5-бет.

БУХОРО ТАРИХИГА БАҒИШЛАНГАН ШЕЪРЛАР ҲАҚИДА

*Ахмедова Шоира Нематовна,
БухДУ профессори, ф.ф. доктори*

Истеъдодли шоира Ибодат Ражабова юрагида юртига севгиси кучли ижодкор эканлигини унинг шеърлари ёрқин кўрсата олади. Ўзбекистон Қаҳрамони, йирик мунаққид И.Ғафуров бухоролик шоира И.Ражабованинг “Қуш киприги” шеърий тўпламидаги битиклар ҳақида: “Билмасдан бу шеърларга баногоҳ кафтингизни боссангиз, кафтингиз куяди. Билмасдан бу шеърларга кўзингизни суртсангиз, кўзингизга рўёлар басма- бас кўринади. Улардан икки саҳро оралиғидаги зумрад воҳанинг туш ўртасидаги фақат шу ерларда бўладиган ҳарорати кўтарилади.

Бу ҳовур майсиз ва май косаси бўлмаса ҳам, маст қилади. Ўзингизни қадим пирлар даврасида уларнинг рақсу самоларига маҳлиё бўлиб тургандек сезасиз”,-деб ёзган эди. Бу самимий мулоҳазалар, албатта, китобхонда қизиқиш уйғотади. Шу билан бирга шеършунос мунаққид шоира қалбини, китобнинг бош меҳварини чуқур англагани кўринади.

Ватан, юрт ишқи кучли инсонлар қалбига бу каби шеърлар яқин бўлади, уларнинг ҳис-туйғулари ичига сингиб кета олади. Айниқса, тарихий мавзудаги шеърлар эътиборни тортади. Шоира ўтмиш саҳифаларини варақлар экан, “эшикларнинг занжирини масжидга чорлайди, уларга чопон кийдириб, юрт шаънини кўриқлайдиган аскарга” айлантиради. Ўзидай содда шеърлари

“қуёшга ноз қилиб, шамсия тутади, “Бухоро гужумлари таяммум қилади”. Шоира шамоллардан этик сўрайди, ёмғир теради. Бундай оҳорли ташбеҳлар тўпламда жуда кўп. Шунинг учун у шеър ёзса, “қоқигулнинг сутлари ёғ-ёғ бўлади, оқ теракнинг гулларига намоз қўнади, “борлиқ гул сутидан ажиб либос кияди”.

Ибодат Ражабова шеърларининг ўзига хослигини таъминлаган бир фазилят шуки, у кўпинча, жонлантириш санъатидан унумли фойдаланади. Унинг шеърларида “йўллар итаради”, “эшик киришга қўймайди”, “сукут аччиқ шароб пиширади”, “кул эса чўмичини ялайди”. Лирик қаҳрамон деразага кўзингни арт, остонага “кўп ўтирма”, занжирга “шартигни буз” деб мурожаат қилар экан, ўзлигини англаб етишга интилади.

*Нилуфар гулидан ҳижоб тутаман,
Рухларнинг сочидан яқтак тикаман.
Машаққат ичидан тавбага етиб,
Ўзимдан ўтсам, бас, Сенга етаман.*

Бундай бетакрор ташбеҳлар, тимсоллар орқали шоира Сизни ўтмишга, тарих қатларида яширинган доноликка, ўзликни англашга яқинлаштиради.

Шоира кўпчилик шеърларида тарихий шахслар, тарихий обидаларга мурожаат қилиш орқали ўқувчини буюк мозий ҳақида ўйлашга, мулоҳаза юритишга чорлайди. «Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қироати», «Робия Авлиё икрори», «Тўмарис», «Мансур Халлож», «Зебинисонинг «Девони ғазалиёти»га битик», «Рудакийни соғиниб» «Анжир Фағнавий ояти», «Абу Ҳафс Кабир фалсафаси», «Арк остонаси юзида катиба», «Чорминор» каби шеърлар фикримизга далил бўла олади. Уларда лирик қаҳрамон «елкасида Пирларнинг лаб изи» қалъалар деворини қаричлаб чиқади, қалқонлар кўксини узоқ силайди». «Баҳоуддин Нақшбанд қабртошига битик»дан:

*Кунлар хомуш ўтиб кетар,
Мислар бўлмоқчи тилла.
Туринг, ахир, Сизсиз эрта
Дунёни босар ҳийла.*

Шу тарзда шоира аксар шеърлари билан буюк инсонлар руҳига мурожаат қилиб, ўқувчини ҳам огоҳликка, уйғонишга, ҳаётга теран кўз билан қарашга ундайди. «Ғамларнинг ёғини сочига суртади». Шу ўринда истеъдодли шоир Шавкат Раҳмоннинг бир шеърисидаги «бахт сўзини элимдан кейин айтаман» сўзлари ёдга тушади. Яна бир ёрқин мисол: «Зебинисо қабртошига битик»дан:

*Туринг, Нисом кўп ётдингиз,
Уйқу шароби ширин.
Йўл кўрсатинг, Пирларимнинг,
Пойига бош қўяйин.*

Шоира севган ва кўп истифода этган сўз ва иборалардан бири бу сут; гул сути, қуш сути: “гул сутига айланди қоним”, “қоқигулнинг кўпайди сути”, “камалакдан сут ичган маҳал”, “чирмовиқ сутидан ёлларин ёғлаб”, сен сутнинг суягин топдингу, қуш сутининг расмини чиздим, бу сўз унга шу қадар яқинки, ҳатто қариган чоғида ҳам атрофида ўтирган шеъри «гул сутидан чой дамлаб»

беришига ишонади. Шу билан бирга баъзида: «мен сутнинг сувига айлансам», «кўл кафтимни сут-ла суғордим» каби мисралар китобхонга эриш ҳам туюлади.

И.Ражабова Бухоро тарихини, ўтмишини чуқур билади. Шунинг учун исёнкор руҳда тарихга мурожаат қилишдан чарчамайди: Абу Ҳафсни уйғотмасак, Осмонга ким бўлар тиргак, деб ёзади. Шунинг учун Минорнинг саждагоҳи сифатида Бухоро осмонини кўради. Соғинчхаста юрагини Бухоронинг дийдори ҳаким бўлиб тузатади.

Шоира шеърларининг ўзига хослигини намоён этадиган яна бир хусусият шуки, аксар шеърларида янги, ҳозиргача бирор бир ижодкорда учрамайдиган сўзлар ва иборалар жуда кўп учрайди, улар тўпламга янада ўзгача тароват бағишлаган: сувкўза, соғинчхаста, мумфарш, шарбатхум, ҳафтқалам, найшакар, ғамкамон, сувялпиз, ҳақдон, жунуншамол, Бухорбелбоғ, майкўза, гулсарбанд, сувхум, сувқалампир. Ёки бетакрор ўхшатишлар: «куз -карвонга қўшилган бўта», «тўкилган барг оҳорий чопон», «дийдорингиз хабари - олтин» кабилар.

Шоиранинг баъзи шеърлари ўзидай содда: соддалиқни ҳам образли тарзда ифодалашга ҳаракат қилади: «Ота» шеърида «Алам қилар бугун ҳовлидан, Яктак кийиб чиқмади сахар» мисралари учрайди. Отасидан ажралган лирик қаҳрамон ҳолати, отасиз уйнинг кўркисизлиги ана шундай жимжимасиз сатрларда ёрқин тасвирланади.

Аммо баъзи шеърларини бугунги ўқувчи англаб етиши қийиндай туюлади, баъзи мавҳум образли иборалар, ташбеҳ ва ўхшатишлар (Келинг, Сизга суз пиширдим. Ҳафтжўшдан олтин қозон, ёки «чақмоқларни пишириб егин» каби), ҳаддан зиёд кўпайиб кетмадими деб ўйланиб қолади киши. Ёки «таппиши дил - дилдан бохабар», таппиш – аёллар кўксига осиб юрадиган тилла тақинчоқ, буни бухоролик ўқувчилар тушунади, аммо бошқалар тушуниши қийинроқ, бундай сўзларга изоҳ бериш керак эдими?. Албатта, китобхон дидини ўстиришимиз керак. Бундай шеърларнинг маъзини биз бугунги ўқувчи учун шарҳлаб беришимиз мумкин, аммо келажакда, тафаккури ўсиб, шаклланиб бораётган янги авлод бу тизмаларни кўлдан қўймай ўқишига ишончимиз комил.

«Варазруд гулоби» деб номланган тўплам «Қуш киприги»нинг мантиқий давомидир. Бу тўплам ҳам юрт тарихи, Бухоро, унинг пирлари, буюклари ҳақида сўзлайди. «Варазруд - бу Алп Тегин асос солган ватаннинг номи. Гулоб эса меҳр тимсолида ишлатилган. Демак, китобнинг номи «Ватан меҳри» дейилади “Сўзбоши”да. Ҳақиқатан ҳам китобни ўқир экансиз, шоирнинг Ватанга, унинг тарихи бўлган меҳри сизнинг ҳам қалбингизга кўчиб ўтгандай бўлади.

Шоира Она ҳақидаги шеър билан тўпламни бошлайди, мунис ва мушфиқ Она образини чизар экан, уни «Қалбим чокларини улагувчи» онам дея таърифлайди. «Она» шеърида «Ҳассасини шамол артган» она тимсолини яратар экан, онасиз ҳовлини ўртасидан йиртилган байроққа ўхшатади. «Суврат» шеърида «Тупроққа бош қўйгандан бери, Кўп юмшоқфеъл бўлгандай замин», «Ҳузурига майса илдизи, ер остидан қилади сафар» сингари оҳорли мисраларда Онасидан айрилган ва уни соғинган лирик қаҳрамоннинг ҳолатини табиий тасвирлайди.

*Онамнинг кўзлари юмилди,
Осмондан тўкилди хокистар.
Ҳассакаш сафларини тўлдирди,
Гулсафсар, гулсафсар, гулсафсар.*

«Онам яна тушимга кирди», «Она, сизни қишлоқ соғинди» каби шеърларни ўқир экансиз, кўз олдингизда мунис ва муштипар оналарнинг самимий, меҳрга тўла қиёфаси гавдаланади, шу билан бирга онани қўмсаб, сарҳовузнинг кўприккача чиқиши, «тўйга кияр камзулларининг хомуш туриши» сингари бетакрор, оҳорли ўзига хос мисралар И.Ражабова шеъриятининг ўзига хослигини таъминлаган, бундай ташбеҳлар, ўхшатишлар (онасиз уйда қалдирғочнинг обидийда қилиши -булар жуда кўп) бошқа ижодкорларда учрамаслиги билан эътиборни тортади. Она образига шоира бошқа шеърларида ҳам кўп мурожаат қилади.

Тўпламдан “Пайкоир” деб номланган тарихий, лирик дoston ўрин олган бўлиб, 22 савтдан иборат. Достонда Бухоронинг узок тарихи, тарихий кентлар, қишлоқлар (Мутфаре, Қалъаи Миришкор, Хирмантиҳий, Варахша, Кўлмири), тарихий шахслар, элга машҳур авлиёлар (Хожа Ориф, Хожа Порсо, Хожа Уббон, Ҳасан Шовре, Хожа Байкоирий, Вануфаҳий, Ас-Жожаний, Хожа Шиконий, Хожа Буввак, Абдуллоҳ ал-Авданий, Хожа Хайроҳарий) номлари тез-тез тилга олинади. Шу билан бирга шоира улар ҳақидаги тарихий манбаларга (М: Ас-Самонийнинг “Насабнома”си, “Рашаҳот”) таянган ҳолда тарихга юзланади. Бу, биринчидан, ўқувчини юрт тарихи билан ошно этса, иккинчидан, унинг қалбида шу кўхна юртга, аждодларига бўлган фахр ҳиссини уйғотади.

Достоннинг композицияси ҳам ўзига хос: баъзи савтлар қисқа: масалан, “Дастурхонни юракка ёзинг” деб мурожаат қилинган “Хўжа Байкоирий муҳрига ёзув” шеъри 3 тўртликдан иборат , 12-савт 3 қисмдан иборат, ундан 12 қаторлик алоҳида шеър, “Си пир”, “Си пирий бор” каби шеърлар ўрин олган, баъзи савтлар ичидан алоҳида ҳикматлар ўрин олган. 15-савтда “Зандана 7 аср урушида” номли шеърни ўқисангиз, кулоғингиз остида қиличларнинг жаранги эшитилгандай бўлади, лирик қаҳрамон Миришкор қалъасининг остонасини “қалқон олиб кел” деб Аршга юборади, бешикни ҳам “Энди сен ҳам чиқ!” дея жангга ундайди:

*Тегирмон тошларин йўлга чиқ дедим,
Кўприкка бақирдим: ”Бошингни кўтар”.
Эшиклар занжирин масжидга чорлаб,
Жуфт чопон кийдирдим: ”Бўласан, аскар”.*

Аслида савт - мусиқий атама, мумтоз мусиқанинг мотиви, овознинг, садонинг алмашиб туриши, мумтоз оҳанглар; “Фарҳанги забони тоҷики”да **савт** - I [صوت] а 1. садо, овоз 2. яке аз оҳангҳои шашмақом II [سوط] ” деб берилган. Шундан келиб чиқиб қарасак, шоира савтларини, тарихий дostonни ўқир экансиз, тарихнинг, жангларнинг, буюк ўтмишимизнинг савтлари, тарих мусиқаси алмашиб туриб, кўз ўнгингизда намоён бўлади. 20-савтнинг 7-ҳикмати:

*Ўтмишига бугуни пайванд,
Бугунини чорлар эрта- нур!
Хурбахтлилик шаробин ичиб,
Устунлари қиляпти хузур...*

*Бир насимваши тонглар отаяпти
Оҳордаги гулоҳордайн*

мисралари билан яқунланади. Шоира бу билан юртнинг Ватаннинг порлоқ истиқболига китобхонни ҳам чорлаб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Nematovna A. S., Saidburkhonovna K. N., Bekmurodovna K. O. Methodology and skills problems //Journal of Contemporary Issues in Business & Government. - 2021. –Т., 27. - №. 5.
2. Saidburhonovna K. N., Ne'matovna A. S. Style and skill: Critic's artistic ability //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. - 2019. –Т. 8. - №. 9 S3. - С. 1245-1250.
3. Qodirova N. S. Problems Of Style And Creative Individuality In Literature //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. - 2021. - Т. 25. - №. 2. - С. 254-260.
4. Sharipova L. Literary yor-yor //Scientific Bulletin of Namangan State University. - 2019. - Т. 1. - №. 4. - С. 218-222.
5. Давронова Ш. Г. Абдулла Қодирий анъаналари ва истиқлол даври ўзбек романчилиги //Международный журнал искусство слова. - 2021. - Т. 4. - №

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*Баяндина С.Ж. Казахский университет международных
отношений и мировых языков имени Абылай хана, д.ф.н., проф.,
зав.кафедрой Теоретического и прикладного языковедения*

Языковая политика представляет собой совокупность идеологических принципов и практических мероприятий по решению языковых проблем в социуме, в государстве. В области языковой политики идеологические принципы и практические мероприятия взаимозависимы и неразделимы. Языковая политика является составной частью национальной политики, она в основных чертах зависит от общих принципов последней.

По мнению Ю.Д. Дешериева, особой сложностью отличается языковая политика в многонациональном государстве, так как в этом случае она должна учитывать такие факторы, как 1) многоязычие, 2) своеобразие национального состава и межнациональных отношений, 3) роль отдельных языков и их носителей в общественной жизни [1].

МУНДАРИЖА

I. УМУМФИЛОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР: ТАЛҚИН ВА ТАҲЛИЛ МУАММОЛАРИ

Шуъба раиси: Ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси кафедраси доценти, филология фанлари номзоди Юлдуз Каримова

Котиби: филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), катта ўқитувчи Мурод Жўраев

1.	Шоира Дониярова. Бадий талқинда шахснинг тириклай ўлиш изтироблари	3
2.	Almaz Ülvi. Abdulla Qədiri və Azərbaycan	6
3.	Зулфия Пардаева. Роман стилистикасида сажъланиш	15
4.	Шоира Ахмедова. Бухоро тарихига бағишланган шеърлар ҳақида	19
5.	Баяндина С. Актуальные проблемы исследования функционирования государственного языка в регионах республики Казахстан	23
6.	Абдусамад Эрмухамедов. Эркин Воҳидов ижодида тарих ҳақиқати ва талмиҳ	27
7.	Дилрабо Қувватова. “Наъматак” шеърининг онтологик таҳлили	30
8.	Абдурайим Туробов. Қўшма сўз - микросинтагматик муносабатлар объекти сифатида	32
9.	Фания Ахмедшина. Гендерные стереотипы и сексизм в языке	35
10.	Зокир Раҳимов. Тарихий романчилик тараққиётида Одил Ёқубов ижодининг ўрни	39
11.	Масрур Раҳимжанов. Ўзбек тилида иш юритиш терминологиясининг шаклланиш ва ривожланиш тарихи	42
12.	Адиба Давлатова. Бадий тафаккур ривожда халқ оғзаки ижодининг ўрни	46
13.	Махина Абдувахабова. Фольклор дискурси ҳақида	50
14.	Олимжон Абдуллоев. Абдулла Ориповнинг истиқлол даври шеърлятида яқин ўтмишга муносабат (“Монолог” шеъри мисолида)	53
15.	Абдижаббар Усманов. Ўзбек тилида -ма аффиксининг фаоллавушига доир	57